

REPUBLIEK INDE BALIE 3 JANUARI REPUBLIEK INDE BALIE 3 JANUAR

teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van 'de republiek' in de balie op maandag 3 januari 2022. (20.30 uur tot ±22.30 uur) via video-opname 'live' uitgezonden en nog altijd te bekijken op de tele-pagina van de balie:

<https://debalie.nl/programma/de-republiek-55-03-01-2022/>

drie dagen vóór driekoningen, terwijl die datum niet ter sprake komt. de eerste republiek op de eerste maandag van de eerste maand van een nieuw jaar.

jan joris lamers

k. michel

-eeuwige 1 januari

-en in die toren

waarvan de wenteltrap
uit op elkaar gestapelde schildpadden bestaat
zul je zwaar hijgend op de top aankomen
achter je rugtas een dun spoor van schelpenzand

het uitzicht zal rondom en boven je openbloeien
een puzzel zijn van schitterende sterrenstukjes

en geen vlaggenmast of touwladder geen manestraal
zal een voetsteun bieden om verder te gaan

er zal een bankje vol korstmos staan
een vogelbadje met wasknijpers
een stormlantaarn
een mand met pingpongballen
er zal een oude campari parasol startklaar liggen

matthias de koning

vincent vandenbergh

ein interview mit karl valentin geschrieben am
26. september 1945

-bezetting

-1 / we danken u bij voorbaat, mijnheer valentin, dat
u onze uitnodiging heeft aangenomen en we zouden

u willen vragen of u iets over uw leven, over uw motieven wilt vertellen, misschien iets over uw jeugd, wanneer u geboren bent.

v / ik ben geboren in het jaar 1881.

1 / dus 1881 is uw geboortjaar.

v / nee, toen was ik er nog niet, want ik ben pas een jaar later op de wereld gekomen.

1 / dus 1882.

v / heel goed/ juist.

1 / was had u meteen na uw geboorte voor een indruk van de wereld.

v / toen ik de vroedvrouw zag, die mij geholpen had, was ik sprakeloos ik heb deze vrouw de rest van mijn leven nooit meer gezien.

1 / was u het enige kind van uw ouders.

v / nee, we waren vast/ absoluut niet alleen. ik had naast mijn ouders ook nog broertjes en zusjes .

1 / hoeveel, als ik vragen mag.

v / heel veel/ een hele hoop we waren met drie broertjes en vijf zussen als ik mijn vader en moeder meereken, waren we met zo'n tien personen.

1 / waar bent u geboren.

bent u in münchen geboren.

v / nee, in de sonnenstrasse, op het postgirokantoor.

1 / hoezo, op het postgirokantoor , dat is toch een grap.

v / nee,nee het postgirokantoor was in 1882 de geboortekliniek, waar voortdurend/ aan de lopende band geboren werd.

1 / was u tevreden over het herstel, neem me niet kwalijk, korrektie, rectificatie, de opvoeding van uw ouders.

v / ach god, wat heet herstel, neem me niet kwalijk, eveneens korrektie, rectificatie, opvoeding. je wordt vanzelf groot, dat is een natuurwet, want als je

niet vanzelf groot wordt, ben je een liliputter daar had ik geen zin in. een liliputter wou ik nooit worden, ik wilde gynaecoloog worden, wilde veel van de wereld zien.

1 / hoe bent u eigenlijk aan uw beroep gekomen. u bent toch een komiek/ grappenmaker.

v / ik heb altijd domme onzin gewauweld, en toen vond mijn vader dat ik eigenlijk een komiek/ grappenmaker moest worden.

1 / uw vader vond dus dat er nog geen komieken/ grappenmakers genoeg waren. en wat vindt u eigenlijk van de huidige toestand, mijnheer valentin, van de bezetting van duitsland.

v / dat is me nog niet helemaal duidelijk, vooral wat betreft het woord 'bezet'.

1 / hoezo.

v / bezet komt van bezit, zitten, ik zit, ik bezit, ik ben in bezit van. zitten bijvoorbeeld twee vrienden bij elkaar, dan krijgen die opeens ruzie, waardoor .ze daarna allebei ergens anders gaan zitten, dat is dus een verklaring voor van vrienden komt vijanden maar niet alleen mensen en dieren kunnen zich zetten, dat heb je ook met letters, er bestaan bijvoorbeeld letterzetterijen.

1 / maar voor het woord 'bezet' kan ik geen ander woord bedenken.

v / jawel, 'plaats genomen'. bij een feestje zeg je toch tegen iemand bijvoorbeeld 'alstublieft, neemt u plaats'.

1 / goed dat gaat zo in het normale leven, maar duitsland kon toch niet tegen de geallieerden gaan zeggen 'alstublieft, neemt u plaats, maak het u gemakkelijk, doe alsof u thuis bent'.

v / het woord 'alstublieft' was in dit geval niet nodig geweest, omdat de geallieerden ook zonder alstublieft plaats hadden genomen.

1 / ja, dat hebben ze gedaan en daarna hebben ze heel europa bezet.

v / ja en juist over dit woord 'bezet' bestaan allerlei, ook bij mij ideeën, zowel in het groot, als in het klein. zit bijvoorbeeld iemand in een kleine ruimte en iemand anders, die haast heeft, wil snel naar binnen in die kleine ruimte, dan roept degene die binnen zit naar buiten 'bezet' degene die buiten wacht, weet dan, dat hij zolang wachten moet tot degene die binnen is de ruimte weer verlaat en dan pas kan die andere naar binnen.

1 / met de kleine ruimte bedoelt u natuurlijk

v / ja, ja, w.c. in zo'n kleine ruimte duurt een dergelijke bezetting natuurlijk normaal tussen de vijf tot tien minuten. gaat dat langer duren, dan wordt degene die wacht ongeduldig en roept terug 'hoe lang blijft die ruimte nog bezet' , wordt er dan van binnen teruggeschreeuwd 'tien tot twintig jaar', dan zal degene die buiten wacht terugroepen 'zo lang kan ik niet wachten'.

1 / hoe zit het dan met de bezetting van een grote ruimte, laten we zeggen de bezetting van Duitsland.

v / je kunt dat moeilijk met elkaar vergelijken. op de eerste plaats zit de bezetter niet voor het grootste gedeelte rijden ze met auto's, wat bij de bezetting van de kleine ruimte van een w.c. technisch gezien niet mogelijk is.

1 / een andere vraag, mijnheer valentin hoe gaat het met uw gezondheid.

v / zou beter kunnen. zo af en toe lijdt ik, zoals de meeste mensen, aan maagkramp, maar ik laat mijn maag rustig inkrimpen, want bij ernstige voedselschaarste is maagkramp heel gunstig. de maag wordt heel erg klein, en dan kan er niet veel meer in, tsja, zo moet het zijn.

1 / hoe ziet de toekomst er uit, mijnheer valentin. denkt u weer in München persoonlijk op te gaan treden.

v / ja.

1 / dat is zeer verheugend, dan zullen de Münchenaars zich kunnen verheugen op uw vrolijke vertoningen.

v / dat zou niet erg eerbiedig zijn van de Münchenaars.

1 / hoezo.

v / ik heb het militair bestuur/ de regering toestemming gevraagd om een openluchttheater te bouwen, midden op de marienplatz.

1 / en wat wilt u dan gaan opvoeren.

v / een tragedie 'sodomma en gomorha'. de coulissen rondom het openluchttheater hebben we al.

matthias de koning

toon tellegen (zonder s):

uit 'de andere ridders' 1984

-een brief

-ik ben nog iets vergeten,
ik denk niet dat je dat weet of gelooft,
maar als je bij mij binnenkomt,
noem mij maar een huis,
dan woon ik heel erg achteraf,
ik weet zelf niet precies waar,
het licht is eeuwig kapot,
je moet een paar trappen op, enkele hoeken om
en twee treden af.

het raam ziet uit op een binnenplaats
waar mijn moeder meestal in de weer is
niet iets,

en als zij er niet is komt zij er net aan,
zij tikt bescheiden op het raam.

het bed kraakt ontzagwekkend
en houdt de burens wakker.

zelfs als je me vinden kunt,
wat zelden iemand lukt,
dan nog ben ik meestal niet thuis,
en zul je moeten afwachten
of ik net die keer niet voorgoed vertrokken ben,
wat onlangs is gebeurd,

als je desondanks toch bij mij wilt zijn,
wat ik niet kan geloven,
en ik ben thuis,
dan zit ik in die kamer in een boek onder een tafel
met een laag afhangend kleed,
waar je me nooit zult kunnen vinden
als je dit niet leest

jan joris lamers:

w.g. sebold

uit: melancholische dwaalwegen 1990

vertaling: jos valkengoed

-hotel engelwirt dankte zijn ondanks alles onwankelbare positie in het dorp aan het feit dat het behalve over de met rook gevulde gelagkamer, waarin tegen het plafond de kronkeligste kachelpijp liep die ik ooit heb gezien, over een reusachtige zaal beschikte,

waarin bij bruiloften en begrafenismalen lange tafels konden worden neergezet die aan het halve dorp plaats boden. ook het van geluid voorziene weekjournaal en films als piratenliefde, niccolo paganini, tomahawk of monniken, meisjes en pandoeren werden in de zaal van engelwirt om de veertien dagen vertoond. men zag deze pandoeren door een dun berkenbos en de indianen over een eindeloze vlakke jagen, men zag de kreupele vioolspeler aan de voet van een gevangenismuur een cadens afraffelen, terwijl zijn compagnon de ijzeren stangen van het raam van zijn cel aan het doorzagen was, generaal eisenhower zag men vanuit korea terugkerend uit een vliegmachine stappen waarvan de propellors nog langzaam ronddraaiden, men zag hoe de kloosterjager wiens borstkas door de klauw van een beer was opengereten, naar het dal toe wankelde en men zag politici voor het parlamentsgebouw vanuit de achterbank van een volkswagen naar buiten klauteren, en in bijna ieder weekjournaal zag men ook de ruïnes van steden als berlijn of hamburg, die ik lange tijd niet in verband bracht met de in de laatste oorlogsjaren plaatsgevonden verwoestingen, maar voor een bij wijze van spreken natuurlijke omstandigheid van alle grote steden had gehouden. de diepste indruk echter van alle evenementen in de zaal van engelwirt heeft de opvoering van die räuber op mij gemaakt, die in het jaar 1948 of 1949 moet hebben plaatsgehad en de hele winter door verscheidene malen werd herhaald. zeker een zestal keren zat ik in de verduisterde zaal van engelwirt tussen de gedeeltelijk zelfs uit de naburige dorpen gekomen toeschouwers. nauwelijks iets van wat ik later in het theater heb gezien, heeft bij mij zulke heftige gemoedsbewegingen veroorzaakt als die räuber, als het beeld van de oude

moor in zijn ijsskoude eenzaamheid, als de met zijn hoge schouders ronds tappende huiveringwekkende franz, als de terugkeer van de verloren zoon uit de boheemse

wouden of als de zonderlinge, voor mij steeds weer opwindende geringe draaiing van het lichaam waarmee de lijkleke amalia zei:

luister! ruiste de deur niet?

en reeds verscheen voor haar de rover moor en kon zij erover spreken hoe haar liefde het brandende woestijnzand vruchtbaar zou maken en de wilde struiken zou doen bloeien, zonder echter degene te herkennen die in levende lijve reeds voor haar stond en van wie zij zich door bergen, zeeën en horizonten nog gescheiden waande. steeds had ik destijds in de handeling willen ingrijpen en amalia met een enkel woord erover willen informeren dat zij alleen maar haar hand had hoeven uitstrekken om zich vanuit de stoffige kerker naar het paradijs van de liefde te verplaatsen, zoals zij het zich toch wenste. aangezien ik een dergelijke interventie evenwel niet over mijn hart kon verkrijgen, bleef de andere wending der dingen die het toneelgebeuren mogelijkerwijze zou hebben kunnen nemen voor mij verborgen. tegen het einde van de reeks van voorstellingen, begin februari, is die räuber een keer in de open lucht op een stuk weiland naast het postagentschap opgevoerd, in eerste instantie waarschijnlijk om een serie fotografische opnamen te maken. het wintersprookje dat zo tot stand kwam, was niet enkel opmerkelijk vanwege de sneeuw die in dit openluchtspel ook bij de scènes die zich binnenshuis afspeelden de vloer bedekte, maar hoofdzakelijk doordat de rover moor nu te paard verscheen, wat natuurlijk in de zaal van engelwirt niet goed mogelijk was geweest.

ik geloof dat het mij bij deze gelegenheid voor het eerst is opgevallen dat paarden heel vaak een ietwat verdwaasde gelaatsuitdrukking hebben. overigens is de opvoering op de wei naast het postagentschap de laatste opvoering van die räuber, ja zelfs helemaal de laatste theatervoorstelling in w geweest. alleen met carnaval hebben de acteurs naar het schijnt nog één keer hun kostuums aangetrokken om in de carnavals-optocht mee te lopen en zich samen met de brandweer en de clowns op te stellen voor een groepsfoto

vincent vanden berg
matthias de koning

paul signac 1890

uit: japanese plays. classic noh, kyogen and kabuki works. van a.l sadler

-pins and needles

-master: ho there! is the page there?

page: at your service, sir.

aster: a guest has just come, so go and buy a carp.

page: certainly, sir.

master: and be quick back again .

page: i will, sir. (aside) from morning till night he does nothing but tell me to go out and buy carp. i will feign illness so that i shan't be able to go. oh! oh! how it hurts!

master: now the- what is it?

page: it's the pins and needles. i get it from my parents! oh! oh! it's awfully painful!

master: what's that? do you say you've got the pins and needles?

page: yes, sir. ever since i was quite small, if i thought i would go out, il used to come on suddenly when i least expected it.

master: then stay at home and rest.

page: yes, sir.

master: oh, by the way, someone sent a message to me to ask me to go to an entertainment at his house quite suddenly, and asked me to bring my page too. i'll just tell him that i can come but my page will not be able to come with me this time.

page: i say, master!

master! well, what is it?

page: if you are going to that entertainment please take me with you.

master: but your pins and needles will prevent you from going out, won't it?

page: if i tell it the reason it will soon go away.

master: then let's see you do it.

page: all right. look here, pins and needles, listen to me! if we go with the master to this entertainment at my grandfather's we shall have a fine feast and lots of liquor, so leave me alone, won't you? yes!

master: who was that that answered?

page: the pins and needles, i suppose.

master: well, that's most extraordinary! is it better?

master: what a wonderful pins and needles. well, get up if you're all right.

page: please give me your hand and help me up.

master: there, get up, do!

page: now i'm up; is that all right?

master: don't you feel any pins and needles now?

page: if i go to the feast with you the pins and needles won't come, however many miles i walk.

master: in that case go and buy the fish i ordered,

page: oh, then the pins and needles will soon come back. oh, oh, master!

master: i'll give you something, you rascal! be off with you!

page: oh, certainly! yes, yes, i will!

margijn bosch

herman heijermans 1915

onder het pseudoniem: samuel falkland

-poes

-poes is bevallen.

het is geen wereldgebeurtenis.

maar wijl het leven voor elk onzer stadsmenschen
tusschen vier muren voortzeult, is het niet meer dan
logisch dat de kleine dingen, die wel tusschen die

vier muren willen plaats hebben, in onze fantasie tot
levensgebeurtenissen aangroeien. mogen de sterke
mannen, wier harige lichamen, sportkuiten en koffie-
huiskracht gezonde verweermiddelen tegen deze
evenementen zijn, falkland beschouwen als een rus-
tige oude tante, hij waagt het, zij 't ook wat angstig,
van een zoo onaanzienlijk iets een verhaal te doen,
dat bij geen duizendste benaderen zal, de wonder-
lijke aandoening, die hij ondergaat bij het zien van
poes en haar vier kinderen.

groote menschen, die in je leven bestaat van de
meest gedrochtelijke uiterlijkheid, die nauwelijks
meer lachen kunt een frisschen, open, eerlijken lach,
die wentelt in al de bedenkingen van je vetten, be-
duimelden maatschappelijken kring, die rondhost in
aapjes, je handen vermoffelt in dierenvellen, je neus
ophuivelt boven je snorspietsen, je schoenen wringt
in gelakte hulzen, die in rok begraaft en in rok viert
de feesten van je geneugten, die met roemers in de
handen elkander toedrinkt, die van genoeg tintelt,

wanneer je listigheid daalders en poppen doet ram-
melen in de bevelesde palmen van je niet gegan-
teerde handen. - o, drukke, bewegende, dringende,
duwende, groote menschen, die de straten overvult
en dompig en stoffig maakt, die knikt en aanminnig
groet en flaneert en met wandelstokken over asphalt
tipt en de blauwe spiraaltjes van rook door je neusga-
ten schudt en een hand geeft hier en een hand daar
en begeerig kijkt naar de hoeden met veeren en
bloemen achter winkelkasten en op de tram springt
en samenhurkt in dampuitzweetende koffiehuisen -,
groote, stevige, glimmende pratende menschen op
de beurs, schreeuwende venters op straat, politie-
agenten, militairen, bakers, kindermeisjes, sjouwers,
sleepers, bedelaars, dames en heeren, juffrouwen,
met voiles, mopsneuzen, hooge-hakken en gele lin-
ten, botboeren, waschwijven, schutters, kolonialen
en kruiers, - lachende, kijkende, lawaai-makende
menschen, die de schouwburgen vult, waar, achter
het voetlicht, zotternijen door speellieden vertoond
worden; die elkander begluurt met binocles en toe-
wuift met waaiers, die coquetteert, ginnegapt en
zwaar gaat van 't gedreun van je armen en beenen,
wanneer de speellieden je zinnen voortreffelijk kitte-
len, - plumpe, zwarte, stille verdrukten, die als
mensch zijn geboren en graag je dierlijke krachten
vermorst voor een hongrig bestaan, arbeiders in
smidse, houters van steen, stumpers bij de heete,
laaiende vuren, menschbeesten in de donkere
schachten der mijnen, ingeslapen bedelaars op de
brug van de hoogesluis, slapers in de toevluchts-oor-
den, - witte, bepoederde, gefaneerde op de hoeken
der straten, krachtpatsers en atleten, chanteuses
van nes, kellers, studenten, hoog in je boorden loe-

rende jongelingen, matkijkende ouwetjes, bloemen-
meisjes, -o, groote, groote menschen, gewend aan
het geratel van sleeperskarren, het gerinkel van tram-
bels, het gegil van locomotieven, het schorre ge-
schreeuw van ventende joodjes, het gedraaf, het ge-
raas, het gedonder, het gedreun -: poes is bevallen,
bevallen op een regenachtigen namiddag in een
donkerst hoekje van de alkoof, waar oude doozen en
koffers staan, waar geen zonlicht komt, waar niets
van het brakend stadsleven-geraas doordringt.

's morgens, toen de zon nog lichtte door grauwe wol-
ken, liep ze over de schuttingen, zocht warme plekjes
op, ging dik, breed-uit liggen. tegen den middag liep
ze klagend rond, alle hoekjes besnuffelend, roepend
met een pijnlijk geluidje dat niemand begreep. toen
was ze ineens weg. maar tegen den avond kwam ze
sluipen uit de alkoof. op een oude, afgevalen jas la-
gen drie blinde zwarte rotjes en een blind grijs, een
kleine klit leven, al piepend, bijna zachte schreistem-
men van kinderen in een donkeren hoek van de don-
kere alkoof.

poes liep naar de keuken, dronk melk en kwam te-
rug. bij het weerzien der jongen gaf ze een kleinen
zachten kreet en de vier bewogen de blinde, leelijke
kopjes en piepten, wonderlijk klagend, toen ze het
warme lichaam der moeder weer voelden en gulzig
kruipen konden naar de tepels. poes ging er gelukkig
bij liggen. dat moet toch wel beestengeluk zijn, het
echte, groote beestengeluk, waarvan de menschen in
hun wijsheid niets begrijpen, het beestengeluk,
waarvan de kracht, de grootte door niemand bena-
derd kan worden. poes lag met wijdopen strak-groen-
lichtende oogen. er was niets in haar oogen dan dat

felle, laaiende groen, dat peilloos leek, een onmeetbaarheid van licht, groen licht, vlammen licht, alsof het lichaam oneindig, alsof de oog-openingen grenzen waren van een tot in de ruimte voortbarnende lichtkolk. poes keek ieder aan met groote, groene oogen, trapte met de fluweelen pooten tegen den rand van het mandje, knorde zacht het wiegelied van haar beestengeluk. gulzig, dorstig, driftig zogen de jongen. weg duwden ze elkanders koppen. ze vochten zoo zwak, zoo klein, zoo pasgeboren als ze waren, om het bezit van een tepel, om het bezit van het moederlichaam, in hun driest, heftig begeeren om verder tot leven te komen, uitmergelend poes, die maar lag te spinnen en elkeen aankeek met haar groene, wijd-open geluksoogen.

het duurt nu drie dagen.

poes komt af van het nest om te eten, springt op het raamkozijn, gaat met rustig-fluweelen bewegingen over de schutting, springt in den tuin, kijkt even rond naar het gras, dat schuddend zwiept in de stootingen van wind, kijkt naar de wuivende, rukkende takken, waaraan meigroen wappert, loert op een zwarten, glanzenden spreek, die op de schutting trippelt en wipt weer door het raam, over een stoel naar de alkoof. ze blijft den heelen dag weg. ze bemoeit zich met niets, met niets. ze geeft geen geluid. alleen de jongen piepen schel, vinnig, als ze gulzig vechten, vechten in hun blindheid om den tepel der moeder.

den heelen dag, springen en rekken de pooten, ligt poes bij haar kinderen. als de alkoofdeuren opengaan, zijn alleen de geelgroene stippen in 't donker

te zien, in den hoek waar niets doordringt van het gegons der stad, in den hoek, waar zij haar beestengeluk onder zich houdt.

dat alles is van een wonderlijke aandoenlijkheid, die niet onder woorden te brengen is, zoo een geluk in den hoek van een rommelkast, zoo een bijkans onopgelet komen van leven, zoo een volkomen opoffering van een dier, waarvan we niets weten, nooit iets weten zullen, waarvan we alleen voelen dat het zuivergelukkig is, onaantastbaar, goddelijk - gelukkig, - zóó geheel overgegeven aan dat geluk, dat het wel niet mogelijk lijkt een equivalent bij menschen te vinden, bij menschen die op straten gaan, bij menschen die in kamers zitten, bij menschen die loome hoofden in handen steunen, bij menschen die elkander met glazen oogen bespieden, de een ijverzuchtig op het evenwicht van den ander, evenwicht dat zij geluk genoemd hebben, bij menschen die gekomen zijn tot weten van veel dingen.

maureen teeuwen

susan sontag

uit: de vulkaanminnaar., 1993.

vertaling: heleen ten holt.

-dingen vergaan, storten in, verdwijnen. dat is de wet van de wereld, dacht de cavaliere. de wijsheid van de ouderdom. en de weinige dingen die waardig worden bevonden weer in elkaar gezet of gerepareerd te worden, zullen voor altijd de sporen van het hun aangedane geweld blijven dragen.

op een dag in februari 1845, halverwege de middag, liep een negentienjarige jongen het british museum binnen, begaf zich regelrecht naar de onbewaakte zaal waar, in een glazen vitrine, de portlandvaas werd bewaard, een van de waardevolste en beroemdste stukken in het museum, dat het in 1810 van de vierde hertog van portland in bruikleen had gekregen, pakte een later als 'curieus beeldhouwwerk' beschreven voorwerp op en begon de vaas dood te ranselen. de vaas brak, sprong in stukken, werd verbrijzeld, totaal vernield. de jongeman ging zachtjes fluitend bij de scherven zitten om zijn werk te bewonderen. suppoosten kwamen van alle kanten aanrennen. de politie werd geroepen en de jongeman werd meegenomen naar het bureau in bow street, waar hij een valse naam en adres opgaf; de directeur ging het onaangename nieuws aan de hertog vertellen: de curatoren wierpen zich op de knieën om alle stukjes te verzamelen. heel zorgvuldig, om er niet één over het hoofd te zien!

de dader bleek een ierse theologiestudent te zijn, die zijn studie aan trinity college al na enkele weken had opgegeven, en heel wat minder onbekommerd was toen hij voor de rechter werd geleid. toen men hem vroeg wat hem tot dat zinloze vandalisme had geleid, antwoordde hij dat hij dronken was geweest... of dat

hij aan een soort nerveuze spanning leed, een voortdurende angst voor alles wat hij zag... of dat stemmen hem hadden gezegd dat hij het moest doen... of dat hij afgunstig was op de maker van de vaas... of dat hij in opwinding was geraakt door de figuur van thetis die achterover geleund op haar bruidegom wachtte... of dat de afbeelding van erotisch verlangen op de vaas in zijn ogen godslasterlijk was, een belediging van de christelijke moraal... of dat hij het niet kon verdragen dat zo iets prachtigs zo werd bewonderd, terwijl hijzelf arm en eenzaam en mislukt was. de gebruikelijke redenen die mensen opgeven voor het vernielen van door iedereen bewonderde, onvervangbare kunstschaten. het zijn altijd verhalen over een obsessie. eenzame mensen die zichzelf al verworpen beschouwen, bijna altijd mannen, raken geobsedeerd door een onvergelijklijk prachtig gebouw, zoals de tempel van het gouden paviljoen, of door de afbeelding van smachtend vrouwelijk schoon, zoals de thetis op de portlandvaas of de venus met de spiegel van velásquez, of van ideale mannelijke schoonheid, zoals de david van michelangelo – raken geobsedeerd, blijven geobsedeerd, komen in een toestand van voortwoekerende, verschrikkelijke neerslachtigheid, het omgekeerde van het doel van de nooit eindigende extase, en raken er steeds meer van overtuigd dat ze het recht hebben van dit gevoel te worden verlost. ze moeten aanvallen, zich er met geweld van bevrijden. het prachtige object bestaat. het object tart hen. het object is arrogant. het object is, ah, dat is het ergste van alles, het is onverschillig. 'steek een tempel in brand. sla een vaas aan gruzels. snijd een venus kapot. verbrijzeld de tenen van een volmaakte efebe.'

geef je dan over aan door schaamte gekwelde, norse apathie: van nu af aan zal de dader waarschijnlijk alleen een gevaar voor zichzelf zijn. want dit is geen misdaad die iemand meer dan eens pleegt. deze vorm van bezetenheid door een object, de bezetenheid om te vernielen, is monogaam. we weten dat de heer**niet nog een keer naar het british museum zal komen om de steen van rossetta of de elgin marbles een oplawaai te verkopen – en het is ook niet waarschijnlijk dat iemand anders dat zal doen, want er schijnen niet meer dan tien tot vijftien kunstwerken op de wereld te bestaan die aanleiding geven tot obsessies (deze recente schatting, waarschijnlijk te laag, is van de directeur schone kunsten in florence, wiens stad de eer heeft twee van die kunstwerken te herbergen: het beeld van michelangelo en botticelli's geboorte van venus). de porlandvaas staat niet op de lijst.

niemand kan de heer**repareren die door de magistraat werd veroordeeld tot een boete van drie pond of twee maanden dwangarbeid. daar hij niet meer dan een paar dubbeltjes op zak had, werd hij naar de gevangenis gebracht en enkele dagen later vrijgelaten, nadat iemand de boete voor hem had betaald. (zijn weldoener was volgens de geruchten een barmhartige aristocraat, niemand minder dan de hertog van portland zelf, die verklaarde dat hij niet de schijn wilde wekken een jongeman te vervolgen die misschien gek was.)

maar de vaas, die in honderdnegenentachtig stukken op een tafel in de kelders van het museum lag, werd met pincet en loep onderzocht en door een onverschrokken, bekwame employé en zijn assistent in zeven maanden weer in elkaar gezet.

kan iets wat is verbrijzeld en vakkundig gerepareerd, hetzelfde zijn, hetzelfde als liet vroeger was? ja voor het oog ja als je niet te goed kijkt. voor de geest, nee. terug in haar glazen kooi leek deze nieuwe vaas, die een kopie noch een origineel was, zo precies op haar vorige incarnatie, dat geen enkele museumbezoeker kon zien dat ze was gebroken en gelijmd, tenzij iemand hem er opmerkzaam op maakte. een volmaakte restauratie, voor die tijd. totdat de tijd eraan gaat knagen. doorzichtige lijm wordt geel en gaat uitzetten, zodat onzichtbare naden zichtbaar worden. in 1989 werd de gevaarlijke beslissing genomen om een betere restauratie van de vaas te proberen. eerst moest haar verbrijzelde toestand worden hersteld. een team van deskundigen dompelde de vaas in een oplosmiddel om de oude lijm zacht te maken, pelde de honderdnegenentachtig fragmenten er één voor één af, waste ze stuk voor stuk in een oplossing van warm water en niet-ioniserende zeep, paste ze weer aan elkaar met een nieuwe, langzaam drogende lijm. en daarna met een hars die met ultraviolet licht in dertig seconden hard wordt. het werk, dat negen

maanden in beslag nam, werd gecontroleerd met een elektronenmicroscop en elk stadium werd gefotografeerd. het resultaat is optimaal. de vaas zal nu eeuwig goed blijven. dat wil zeggen, minstens een eeuw.

justin van der veen

robert walser

uit: de wandeling 1917

vertaling machted bokhove

-als u zich, beste lezer, de moeite getroost om er met de bedenker en schrijver van deze regels op uit te trekken, aandachtig voortlopend in de heldere, prettige ochtendlucht, niet gehaast en gejaagd, maar bij voorkeur alleen maar heel keurig, tevreden, onbevooroordeeld, bedachtzaam, kalm en rustig, dan belanden wij beiden voor de reeds genoemde bakkerij met het pronkerige goudopschrift, waar wij ontsteld stil blijven staan omdat wij ons geroepen voelen over

deze grove protserigheid en daarmee ten nauwst verbonden ontsiering van een uiterst dierbaar landschap zowel diep bedroefd als oprecht verbaasd te zijn. spontaan riep ik uit: 'een mens heeft alle reden, mijn god, om behoorlijk verontwaardigd te zijn bij het aanschouwen van zulke barbaarsheden als deze gouden bedrijfsopschriften die overal op de omringende landelijkheid een stempel drukken van bezitsdrang, geldzucht, ellendige zielsverruwing. is het nou werkelijk nodig voor een bakkersbaas om zo dikdoenerig op te treden, om met zo'n idiote aankondiging in het zonlicht te stralen en te schitteren als een pronkzieke dubieuze dame? laat hij toch in alle eerlijke, fatsoenlijke bescheidenheid zijn brood bakken en kneden. in wat voor zwendelpraktijken komen wij terecht wanneer door gemeentes, buurtschappen, overheidsinstanties en de publieke opinie niet alleen maar getolereerd maar ongelukkig genoeg kennelijk ook nog eens geprezen wordt wat elk gevoel voor gedienschtigheid, elk gevoel voor schoonheid en rechtchapenheid beledigt, wat ziekelijk gewichtig doet, zich een belachelijk, beschamend lompenaanzien meent te moeten verlenen dat van honderd meter ver in de mooie openlucht uitschreeuwt: 'ik ben die en ie en die! heb zo en zoveel geld en veroorloof mij onaangenaam op te vallen. weliswaar ben ik met mijn akelige gepronk ongetwijfeld een lummel, een

lomperd, een smakeloze vent. toch zal zo goed als niemand mij kunnen verbieden lomp te zijn," staan tot in de wijde omtrek oplichtende, afschuwelijk pronkerige goudletters in enige aannemelijke, eerlijk gerechtvaardigde verhouding of in enige gezonde verwantschapsrelatie tot- brood? geenszins.

maar pronkerigheid en gewichtigdoenerij zijn nou eenmaal ooit ergens begonnen en hebben net als een betreurenswaardige overstroming stap voor stap terrein gewonnen door domheid en vuil met zich mee te sleuren. ook de eerbare bakkersbaas hebben zij in hun greep gekregen door zijn tot dusver goede smaak te bederven, zijn aangeboren fatsoen te ondergraven. ik zou er waarschijnlijk mijn linkerbeen of mijn linkerarm voor geven als ik met een dergelijk offer weer het oude, verfijnde. gevoel voor gedegenheid, de oude, goede, edele soberheid kon helpen bewerkstelligen, land en mensen weer die bescheidenheid en eerbaarheid terug kon geven die, tot leedwezen van eenieder die het goed bedoelt, beslist veelal verloren zijn gegaan.

--

toen de overweg vrij was gingen ik en alle anderen vredig verder, en nu leek elke omgeving me ineens duizendmaal mooier dan daarvoor. mijn wandeling werd steeds mooier en specialer. hier bij de spoorwegovergang zou zo iets als het hoogtepunt of het centrum liggen van waaruit het langzaam weer minder zou worden, dacht ik bij mezelf. ik voorzag al zo iets als een begin van het zachte invallen van de avond. een soort weemoedige gelukzaligheid hing er als stille, verheven god om me heen. het is hier nu hemels mooi, dacht ik weer.

het zachte land met zijn aangename, bescheiden weiden, huizen, tuinen, kwam mij voor als een zoet afscheidslied. van alle kanten drongen galmend oeroude jammerklachten van een lijdend, arm volle door. geesten in schitterende gewaden doken voor naam, week, vastomlijnd op, de zachte, mooie landweg straalde blauw, wit en goudachtig. over de gelig gekleurde, rozegetinte armoedige huizen die door de

zonneshijn kinderlijk-teder omhelsd werden, daalden gelijk engelenfiguren die uit de hemel neerstorten ontroering en verrukking neer. in een fijne waas zweefden liefde en armoede hand in hand. mij was het te moede alsof iemand mij bij mijn naam noemde, of alsof iemand mij kuste of kalmeerde; god zelve,

de almachtige, onze genadige heer en gebieder, begaf zich op straat om die onbeschrijflijk mooi te maken. allerlei waanvoorstellingen wilden mij doen geloven dat jesus christus gekomen was en nu te midden van alle goede, aardige mensen en midden in deze aantrekkelijke omgeving rondzwierf. al het menselijke en concrete leek overgegaan in één grote ziel vervuld van tederheid. zilversluiers, zielennevels dreven in alles rond, gingen over alles heen liggen. de wereldziel heeft zich geopend en al het kwade, treurige en pijnlijke is aan 't verdwijnen, fantaseerde ik. er kwamen mij eerdere wandelingen voor ogen. maar het heerlijke beeld van dit heden werd snel het overheersende gevoel. al het toekomstige verbleekte en het verleden smolt weg. in het gloeiende ogenblik gloeide ik zelf. vanuit iedere richting en verte trad al het verhevene en goede met prachtige, verblijdende gebaren helder naar voren. staande in deze mooie omgeving dacht ik alleen maar aan deze omgeving zelf; al het overige denken zakte weg. aandachtig lette ik op het geringste en eenvoudigste, terwijl de hemel ver omhoog en diep neerwaarts leek te neigen. de aarde werd een droom; ikzelf was een innerlijk geworden en liep ook rond als in een innerlijk. al het uiterlijke loste op en al het tot nu toe begrijpelijke was onbegrijpelijk geworden. vanaf de oppervlakte stortte ik de diepte in die ik op dit moment als het goede herkende. wat wij begrijpen en liefhebben

begrijpt en heeft ook ons lief. ik was niet meer mezelf maar een ander, maar juist daarom pas echt weer inzien of moeten voelen dat de innerlijke mens de enige is die werkelijk bestaat. ik werd getroffen door de gedachte: waar zouden wij mensen zijn als er geen goede, trouwe aarde was? wat hadden we als die ons ontbrak? waar zou ik zijn als ik niet hier mocht zijn? hier heb ik alles en ergens anders zou ik niets hebben.

jochum veenstra

louis couperus

uit: eline veere 1889

-'kom paul!' riep eline opeens, 'willen we wat gaan zingen?'

paul verklaarde zich bereid, hij stond op; eline zette zich aan de piano. iedere donderdag studeerden zij tezamen duo's in en zij beroemden zich reeds op een klein repertoire. paul had nooit les gehad, kende nauwelijks pianospelen, maar van eline ving hij nu en dan een raadgeving, een aanwijzing op, die hij steeds trouw volgde, en zij beweerde, dat wat hij met zijn stem vermocht te doen hij aan haar verschuldigd was. hij hield nu reeds zijn mond goed open en zijn tong tegen zijn ondertanden aan, maar heus, hij moest les nemen, bij roberts... je kon eigenlijk zo- maar niet zingen zonder studie.

'wat zullen we nemen? une nuit à venise?'

'goed, best, une nuit à venise!'

zij sloeg een muziekboek open, in rood leer gebonden, waarop in gouden letters: eline vere prijkte.

'maar galm hier en... hier je hoge sol niet zo uit,' sprak ze. neem die liever in je middenregister en niet uit de borst. dan klinkt het veel melodieuzer. en heel

zacht beginnen, en hier en hier crescendo's. en goed gelijk met me blijven op het laatste, met het loopje, je weet wel. nu... netjes paul.'

zij speelde het voorspel van Lucantoni's duet, terwijl paul met een kuchje zijn stem verhelderde. en zij zetten tezamen gelijk en zacht in:

'ah, viens, la nuit est belle!

viens, le ciel est d'azur!'

zijn lichte tenor klonk een weinig broos en week, maar met een aangeboren bevalligheid, op naast het

glansrijke metaal van haar sopraan. zij vond er een genot in zo samen te zingen, als paul wat bij stem was en naar raad wilde luisteren. het scheen haar, of zij steeds gevoeliger zong, wanneer een andere stem de hare vergezelde, en vooral in de herhaling der frase:

'laisse moi dans tes yeux,
voir le reflet des cieux!'

legde zij iets als het smachten van een italiaansche liefde...

het duet kreeg in haar geest meer dramatische vorm; zij stelde zich in gedachte voor met paul, als de tenor, liggende in een gondel, die tussen de decors van een venetiaans kanaal voortgleed, in de magnesiagroed van het kunstmatige maanlicht. haar dromende verbeelding dacht zichzelf in het rijke toilet van een patricienne; paul in dat van een arme, jonge visser, en zij beminden elkaar, en lagen in zijn boot te dromen, al zingende, op de lagune. voor haar zat het publiek, ademloos...

'devant dieu même
dire: je t'aime
dans un dernier soupir...'

daar was het loopje, zij vreesde, zij vreesde... paul zou blijven steken, zij ralentiseerde... neen, paul bleef met haar samen en zij genoot in de samenstemming van maat, terwijl hun stemmen wegstiepen:

'dans un dernier soupir...'

'beeldig, beeldig, eline!' riep mevrouw van raat, die stil was blijven luisteren.

je bent goed bij stem, paul, sprak betsy, om iets te zeggen.

'nu, eline, moet je alleen zingen!' riep paul, verheugd over zijn succes.

mina was onder het duet de couranten binnen komen brengen, het vaderland en het dagblad, en henk had er zich in verdiept, zo geruisloos mogelijk de krakende bladen omslaande.

'maar paul, wil je dan niet meer?' vroeg eline. 'iets anders, of ben je moe?'

'zing liever alleen, eline...'

'ach neen, als je niet moe bent, wil ik liever nog een duet. heus, ik vind het heerlijk zo met je te zingen. durf je uit de roméo, het grote duo?'

'heus, eline, ik kan het nog niet goed, en het is zo zwaar.'

'ach, verleden kende je het uitstekend, als je maar zacht en lief zingt en je niet forceert met uit je borst te galmen. kijk... hier deze hele passage in een tussenstem zingen, vooral niet schreeuwen...'

hij vroeg haar met een angstig gezicht nog enige raad over deze frase, over die toon, en zij zei, hoe hij doen moest.

"kom, durf je? maar vooral niet schreeuwen, dat is altijd afschuwelijk, en... blijven we steken, dan is het immers nog niets.'

'ach, wil je het proberen, het is mij goed?'

eline glansde van vergenoegdheid en zij speelde het tedere voorspel van het grote duo der vierde akte.

'va! je t'ai pardonné, tybalt voulait ta mort!'

zong zij daarop met rijk gekleurde voordracht en paul antwoordde met zijn recitatief en tezamen murmelde zij het

'nuit d'hyménée, o, douce nuit d'amour!

opnieuw verrees de dramatisering van het duo voor haar blik; het vertrek van juliette, roméo, in zijn schitterend kostuum op kussens aan haar voeten liggend.

en roméo was niet meer paul, roméo was fabrice geworden, de nieuwe bariton, en zij liet haar hoofd neerzigen op zijn schouder:

'sous tes baisers de flamme le ciel rayonne en moi!'
pauls stem wankelde zeer en klonk onzeker, maar eline hoorde het nauwelijks, dat hij het was, die zong: in haar gedachte bleef het fabrice, met zijn zwaar geluid, en haar zang klonk op, klaterend en vol, zonder dat zij meer dacht, hoe zij haar tenor overdekte.
daar... daar parelde de leeuwerik in de dageraad en zij stelde zichzelf voor, ontsteld hangende in fabrices armen, terwijl zij vroeg:
'qu'as tu donc... roméo?'

'ecoute, o juliette!'
antwoordde paul met vaster klank, nu hij een poos had kunnen rusten. maar zij betuigde: het was niet de leeuwerik, het was nog steeds de nachtegaal; het was niet de eerste zonnestraal, het was nog steeds de tedere weerschijn der maan en fabrice bleef en het orkest ruiste door in de akkoorden, welke zij der piano ontsloeg, terwijl zij zwijgend in elkanders armen vielen. bijwijken, in de korte pauzen van het duo, doemde de werkelijkheid ruw en wreed voor elines geest terug, en dan zag zij niet meer het toneel en fabrice, maar hun salon, en paul, die het blad omsloeg. maar nu, opnieuw viel zij in; zelf begreep juliette het gevaar, zo roméo langer toefde; zij drong zelve, dat hij zou gaan en hij antwoordde:

'ah! reste encore, reste dans mes bras enlacés!
un jour il sera doux, à notre amour fidèle,
de se ressouvenir de ces douleurs passées!'
dit was een passage waarin pauls lyrische weekheid tot zijn recht kwam en eline hoorde, als glimlachend en voorgoed uit de droom ontwakend, hoe melancholiek en lief hij dit vermocht voor te dragen. een

wroeging omving haar: zij gevoelde het, dat zij zo-even hem in haar genot overjubeld had; ze zou nu oppassen...

en zij droeg de finale, minder in overweldigende wanhoop, dan in weke smachting voor, zodat pauls hoge borsttonen beter uitkwamen dan in het begin, maar het visioen was voorbij, het toneel, het publiek, fabrice waren verdwenen.

'adieu, ma juliette!'

zong paul haar toe en zij antwoordde met een lichte kreet, waarin hij instemde:

'toujours à toi!'

annette kouwenhoven

fjodor dostojevski

uit: 'dostojevski en de liefde' van alex chistofi 2021

vertaling: catalien van paassen

-het leven is een geschenk 1849

-'vandaag, 22 december, na acht maanden eenzame opsluiting, werd ik samen met vijf anderen naar het exercitieterrein van het semjonovski-regiment gebracht.'

fjodors vriend sergej doerov stond naast hem. er waren drie palen in de grond geslagen. 'we kunnen echt

niet worden geëxecuteerd,' fluisterde fjodor. doerov wees op een kar vlakbij, waarop een paar met doeken bedekte doodskisten , leken te staan. fjodor wendde zich naar zijn andere metgezel, nikolaj spesnjev. 'nous serons avec christ' mompelde hij.maar spesnjev glimlachte alleen maar en wees naar de grond. 'een handvol stof,' antwoordde hij.

het doodvonnis werd ons voorgelezen, ze lieten ons het kruis kussen, onze degenen werden boven ons hoofd gebroken en we moesten witte hemden aantrekken.

de eerste drie - petrasjevski, mombelli en grigorjev - werden naar de palen gevoerd, vastgebonden, en kregen mutsen over hun gezicht getrokken. bij elke paal stond een groepje soldaten. ik zat in de tweede groep en had nog maar een minuut te leven. ik wilde mij zo snel en zo duidelijk mogelijk een voorstelling maken van hoe het zou zijn: nu nog springlevend en zo meteen zou er alleen maar een ding zijn. vlakbij was een kerk met een vergulde koepel die schitterde in de felle zon. ik staarde onafgebroken naar die koepel en naar de stralen die deze weerkaatste. ik kon mijn ogen er niet van afhouden.

ik verwachtte pas over minstens een week terechtgesteld te worden - ik rekende erop dat alle formaliteiten wat tijd zouden kosten - maar ze hadden mijn papieren vrij snel in orde.

om vijf uur 's ochtends sliep ik en het was koud en donker. de schout kwam binnen en raakte zachtjes mijn schouder aan, en ik schrok.

'wat is er?' vroeg ik.

'om tien uur wordt het vonnis voltrokken,' zei hij.

ik sliep nog half en kon het eerst niet geloven - begon naar mijn documenten te vragen. maar toen ik helemaal wakker was en de feiten onder ogen zag, legde ik me erbij neer en zweeg, omdat ik inzag dat het zinloos was. de schout keek naar me. het enige wat ik kon zeggen was 'toch ellendig, zo plotseling.' de laatste drie, vier uur gingen heen met de voorbereidingen. je ziet de priester, krijgt je ontbijt - koffie, vlees en zelfs een beetje wijn. de priester was er de hele tijd bij en sprak tegen me. je stapt in de kar en de huizen verdwijnen - maar dat is niets. er is nog steeds de tweede bocht. er is nog steeds een hele straat, en hoeveel huizen we ook zijn gepasseerd, er zijn er nog een heleboel over. en zo naar het einde, zo naar het schavot. op de verschrikkelijkste ogenblikken in een mensenleven vergeet hij' alles, maar dat ene dak waarvan hij onderweg een glimp zag, of die kauw op dat kruis, dat zijn de dingen die hem bijblijven"

het ergste van de straf is niet de lichamelijke pijn, maar het zekere besef dat over een uur, en dan over tien minuten, en dan over een halve minuut, je ziel je lichaam moet verlaten en je niet langer een mens zult zijn, en dat dit zeker is - zeker!" want daar gaat het eigenlijk om: de zekerheid ervan. een moord door een vonnis is veel erger dan een moord die een misdadiger begaat. als je 's nachts wordt aangevallen in een donker bos, hoop je nog tot aan het moment van je dood dat je zult ontkomen. maar bij een terechtstelling is die laatste hoop je afgenomen en is er in plaats daarvan de vreselijke zekerheid dat je niet aan de dood kunt ontkomen. het is het verschrikkelijkste lijden dat er is.

de priester, waarschijnlijk een verstandig man, hield op met praten toen we op het exercitieterrein aankwamen en hield mij slechts het kleine zilveren kruis voor om te kussen. mijn benen voelden slap en machteloos en het was alsof er iets in mijn keel vastzat. ik had het vreselijke gevoel dat ik niet bij machte was om te bewegen, hoewel ik nog wel bij mijn verstand was. de priester drukte het kruisje tegen mijn lippen en ik kuste het gretig, alsof me dat later van pas zou kunnen komen. in die laatste minuut dacht ik aan mijn broer; pas toen besepte ik hoeveel ik van hem hield!"

ten slotte werd de aftocht geblazen en zij die aan de paal gebonden stonden werden afgevoerd, en ons werd meegedeeld dat zijne keizerlijke majesteit ons gratie had verleend.

mijn leven begint vandaag opnieuw. ik zal vier jaar dwangarbeid opgelegd krijgen en daarna als soldaat dienen. ik zie dat het leven overal is, leven in onszelf. er zullen mensen bij me in de buurt zijn, en tussen mensen verkeren - dat is de zin van het leven, ben ik gaan beseffen. dat idee is in mijn vlees en bloed gekropen. ja, dat is waar! ik heb mijn verheven, creatieve, spirituele zelf de kop afgehakt. er zijn talloze ideeën die ik nog niet heb opgeschreven. ze zullen me verscheuren, echt waar! maar ik heb mijn hart en vlees en bloed die ook kunnen liefhebben en lijden, en verlangen, en herinneren, en dat is toch het leven. wanneer ik terugkijk en besef hoeveel tijd er voor niets is verspild, hoeveel tijd er verloren is gegaan aan waanbeelden, aan vergissingen, aan ijdelheid, aan onwetendheid over hoe te leven, hoe ik de tijd niet waardeerde, hoe vaak ik zondigde tegen mijzelf - dan breekt mijn hart. leven is een geschenk, leven is

vreugde, elke minuut kan er een fase van zijn. de jeugd is verspild aan de jongeren! nu word ik herbo-
ren in een nieuwe vorm.

overigens ben ik mijn relaas om een of andere reden in het midden begonnen. als je alles wilt noteren, moet je bij het begin beginnen.

emma remmelts

karl ove knausgård 2016.

twee verhalen

vertaling: sofie maertens en maud jenje-
-tuinsproeiers

-dat ik mijn eigen tuinsproeier heb, heb ik nooit zo beseft, het was gewoon een van de vele dingen die ik aanschafte toen we het huis hier kochten, net zoals de grasmaaier, de snoeischaar, de harken en al het andere gereedschap dat bij een tuin hoort. hoewel ik al talloze keren de tuinslang op de kraan in de gang van ons zomerhuis heb gedraaid, het water eerst heb horen sissen, daarna suizen, en dan de dunne waterstralen buiten in de tuin heb zien opstijgen, misschien wel vijf meter hoog, vaak glinsterend in het zonlicht, om eerst langzaam wuivend naar de ene kant te vallen, daarna op te stijgen en naar de andere kant te vallen, met een beweging die me altijd aan een zwaaiende hand doet denken, heb ik dat nooit in verband gebracht met mezelf of met mijn wereld, alsof dat wat het vertegenwoordigt niet mijzelf vertegenwoordigt, of dat met andere woorden het leven dat ik hier leef eigenlijk niet mijn leven is, maar gewoon iets is waarin ik me toevallig op die moment bevind. dat ik zo'n grote conclusie trek uit zoiets kleins als een metalen beugel vol gaatjes waar het

water doorheen stroomt, lijkt misschien een tikje vergezocht, maar van al de dingen die ik me herinner van de zomers uit mijn jeugd, is de tuinsproeier het meest emblematische, het voorwerp dat de meeste sfeerbeelden en gebeurtenissen in het geheugen genereert en de meeste associaties oproept. alle huishoudens in onze nieuwbouwwijk hadden een tuinsproeier en ze waren allemaal van hetzelfde type, zodat op zonnige zomerdagen de glinsterende boog van dunne waterstralen overal te zien was. vaak waren de grasvelden waarop ze stonden verlaten, alsof ze hun eigen zelfstandige leven leidden, als een soort grote, vriendelijke schepsels op waterbasis. het geluid waarmee het water op het gras landde, was bijna onhoorbaar, een lichte, fijne sprenkeling, die soms werd overstemd door het gesuis van de slang of van de kraan als die niet volledig openstond, terwijl het ook kon ritselen of zelfs knetteren als de sproeier op een plaats stond waar het water de bladeren van struiken of bomen raakte. die geluiden, die als het ware methodisch en geduldig op en neer gingen, zoals bij een precisiewerk, en die ook het gevoel versterkten dat de waterboog een zelfstandig wezen was, hielden vaak de hele dag en avond aan, onaangeroerd door de andere dagtaken van de bewoners, en soms ook de hele nacht, hoewel dat zelden voorkwam om de een of andere reden was het ongepast om 's nachts het gras te besproeien. bij ons thuis had mijn vader het gezag over de tuinsproeier, ik kan me niet herinneren dat ik mijn moeder ooit de sproeier heb zien verplaatsen of de kraan heb zien dicht of opendraaien, en ik weet niet waarom dat zo was. de kraan bevond zich in het washok en de slang liep de tuin in door het rechthoekige kelderraampje dat binnen helemaal bovenin zat, net onder het plafond,

maar dat buiten helemaal onderaan zat, net boven de grond. dat het raampje niet dicht kon zolang pappa de tuin besproeide, beangstigde me enigszins, maar de twee verschillende hoogtes van het raampje binnen en buiten vond ik dan weer magisch en fascinerend. de boog van water en al zijn aspecten, zowel visueel, auditief, als het nut dat hij bewees in de tuin, vertegenwoordigde iets onvoorwaardelijk goeds. dat ik nu zelf zeggenschap heb over een tuinsproeier en hem zelf aanzet en verplaats, in mijn eigen tuin, zou dus eigenlijk iets voor mij moeten betekenen, misschien niet veel, maar in elk geval iets, want het leven dat ik toen alleen maar gadesloeg dat van volwassen mannen en vrouwen is nu mijn leven geworden, iets wat ik niet langer van buitenaf bekijk, maar van binnenuit invul. toch is het niet zo, de tuinsproeier aanzetten geeft me geen bijzondere voldoening, althans niet meer dan wanneer ik een boterham smeer of mijn schoenen uitdoe als ik binnenkom. nu bekijk ik de wereld van het kind van buitenaf, en welk beeld past beter bij deze asymmetrie in het leven dan dat van een kelderraampje dat zich tegelijkertijd helemaal boven bij het plafond en helemaal beneden bij de grond bevindt?

-we hebben een kastanjeboom in de tuin, hij staat in de hoek tussen de twee huizen en is meer dan twintig, misschien zelfs vijftientig meter hoog. de langste takken steken zeker tien meter boven de daken uit, en een van de eerste dingen die ik deed toen we hierheen verhuisden, was de onderste takken eraf zagen, want sommige versperden gedeeltelijk de doorgang tussen de huizen en andere waren over het dak gegroeid en rustten erop. maar hoewel die kastanjeboom reusachtig is van een afstand zie je van ons erf alleen hem, niet de daken en ik er al in ben geklommen en heb zitten zagen, heb ik hem nooit opgemerkt, heb ik nooit aan hem gedacht. het is alsof hij nooit heeft bestaan. het is onbegrijpelijk dat ik al vijf jaar aan de zijde van zo'n groot schepsel leef zonder dat ik het heb gezien. wat is dat toch voor fenomeen, zien zonder echt te zien? waarschijnlijk betekent het dat wat je ziet zich niet hecht. maar waar hecht datgene wat we wél zien zich dan aan? we zeggen dat iets zin geeft aan je leven, alsof zin iets is wat je kunt krijgen, maar eigenlijk, geloof ik, is het net andersom en zijn wij het die zin geven aan wat we zien. en die kastanjeboom, waarnaar ik zit te kijken terwijl ik dit schrijf, heb ik nooit zin gegeven. hij was daar, en ik wist dat hij daar was, ik ben er nooit tegenaan gelopen als ik van het ene huis naar het andere liep, maar hij had geen betekenis voor mij en dus ook geen echt bestaan. deze lente en zomer heb ik me toegelegd op de werken van de schilder edvard munch. ik heb al zijn schilderijen bekeken, steeds opnieuw, en ken de meeste ondertussen behoorlijk goed. hij heeft een aantal kastanjabomen geschilderd en een van die schilderijen in het bijzonder trok

mijn aandacht. het stelt een kastanjeboom voor in een straat in een stad en is bijna impressionistisch geschilderd, in die zin dat alle vlakken meer als kleuren naar voren treden dan als solide objecten, ze zijn meer voor het oog dan voor de hand bedoeld, meer voor het ogenblik dan voor de lange duur. de kastanjeboom bloeit en de witte bloemen zijn geschilderd als kleine stolpen tussen het groene gebladerte; ze stralen als lantaarns. als ik naar de kastanjeboom hier voor het raam kijk, lijken de bloemen in niets op de bloemen die munch heeft geschilderd ze zien er niet uit als verticale strepen, maar als pofmouwttjes onderverdeeld in vier, vijf verdiepinkjes, en ze zijn niet krijtwit, maar hebben beige en bruine schakeringen. toch deed net dat schilderij van munch me voor het eerst inzien dat de boom die hier eind mei begon te bloeien een kastanjeboom was. hetzelfde gebeurde met de bomen die langs de weg naar het centrum van ystad staan, de weg die naast de spoorweg bij het havenbekken loopt, waar de grote veerboten naar polen en bornholm tronen. hé, dat zijn kastanjabomen, dacht ik toen ze begonnen te bloeien. en het was niet de naam die het verschil maakte, het was niet omdat ik nu kon zeggen dat het kastanjabomen waren en vroeger niet want dat kon ik wel, ik heb altijd geweten wat voor soort bomen het waren, nee, er was iets anders gebeurd: de kastanjabomen hadden een vertrouwd plekje in mijn bewustzijn ingenomen. en volgens mij is het die vertrouwdheid die we bedoelen als we het hebben over het authentieke. want vertrouwdheid heft afstand helemaal op, dat staat centraal in alle twintigste-eeuwse theorieën over vervreemding, en is nog steeds voelbaar in ons verlangen naar het tastbare, dat voor ons dichterbij

de werkelijkheid staat. het is geen zaak van modernisme of anti-modernisme, vooruitgang of achteruitgang, het gaat er gewoon om naar welke kant de balans tussen vertrouwdheid en niet-vertrouwdheid doorslaat, waar we het gewicht leggen, en dat hangt dan weer af van waar we behoefte aan hebben, van wat we willen met ons leven. willen we de kastanje aanvaarden, willen we hem zien en hem een plekje geven in ons leven, willen we zijn nabijheid voelen telkens als we langs hem lopen, zijn specifieke plaats in de werkelijkheid? dat wat de kastanjeboom verwoordt, wat hij uitdrukt, is niets anders dan zichzelf. en misschien geldt dat ook voor ons, dat wat we tot uitdrukking brengen, wat we verwoorden niets anders is dan onszelf? een bepaalde nabijheid op een bepaalde plek op een bepaald tijdstip. ik zie het meer en meer zo, dat de gedachten gewoon iets zijn wat door me heen stroomt, dat de gevoelens gewoon iets zijn wat door me heen stroomt, en dat ik evengoed iemand anders had kunnen zijn, dat wie ik ben niet het belangrijkste is, maar wel dát ik ben, en dat hetzelfde geldt voor de kastanjeboom die nu op dit moment buiten voor het raam staat, in stilte groot te wezen, midden in zijn werveling van groene bladeren en witte bloemen.

jair stranders:

maxim februari

huizingalezing december 2020

(hieronder decomplete tekst. jair las enkele fragmenten)

-slechte kunst

-in mijn hoofd zit al jaren een danseres. het is de amerikaans-franse loie fuller, die aan het einde van de negentiende eeuw niet alleen een belangrijke dansvernieuwer was, maar ook een amateur-elektricien. sinds mijn zeventiende fluit of zing ik dagelijks een liedje van de franse zangeres barbara waarin 'la loie fuller' kort voorbijkomt; en na jaren van fluiten en zingen heb ik maar eens wat over haar opgezocht. wat blijkt: rond 1900 was la loie fuller de eerste die elektrisch licht gebruikte in het theater. ze legde leidingen, huurde technici om gloeilampen te bedienen en danste op een plaat van glas, zodat ze van onderaf met schijnwerpers kon worden uitgelicht. toch ging dit haar allemaal niet ver genoeg: la loie fuller wilde zelf licht uitstralen. dus benaderde ze marie curie en vroeg haar om verf op radiumbasis om er de vleugels van een vlinderpakje mee in te smeren. dat leek curie niet echt een goed idee. en zo kwam

het dat la loie fuller besloot zelflichtgevende verf te gaan maken voor haar radium dances; in haar eigen huis begon ze een laboratorium, dat tot grote schrik van de buurt op zekere dag ontplofte. 'mijn haar groeit waarschijnlijk niet weer helemaal terug,' schreef ze, 'maar dat kan me niet zoveel schelen.' het verhaal van la loie fuller bevalt me. vooral omdat de kunst zich hier zo opmerkelijk zelfbewust toont. zowel tegenover de natuurwetenschap als tegenover de maatschappij. la loie fuller wendt zich tot de chemie omdat ze die kan gebruiken voor haar lichtmagie; ze komt niets bijdragen en biedt haar danspraktijk niet aan de wetenschappers als onderzoeksproject aan, ze wil zelf schijnen. tegelijk laat ze met haar aanpak zien dat kunst niet ongevaarlijk is en zich niet altijd veel consideratie kan permitteren met de omgeving. want het is natuurlijk een leuk verhaal, dat van die ontploffing en dat ver schroeide haar, maar stel dat je ernaast woont?

dit zelfbewustzijn mis ik danig nu de kunst zich in onze cultuur dienstbaar moet maken aan het oplossen van alle denkbare maatschappelijke en wetenschappelijke problemen. 'we hebben kunstenaars en schrijvers nodig': het is het nieuwe mantra. we hebben kunstenaars en schrijvers nodig om de post-coronawereld vorm te geven, om de klimaatcrisis en het verdelingsvraagstuk op te lossen, om toekomst-scenario's op te stellen over diversiteit en terrorisme. en wat kunnen die kunstenaars en schrijvers dan bijdragen? de kracht van de verbeelding, lees ik in mijn mail, als ik weer eens word opgetrommeld om het land te verlossen. kennelijk gaat iedereen er voetstoots van uit dat kunst en literatuur een heilzame bijdrage komen leveren, dat ze geen céline-achtig antisemitisme in de mix gooien, geen reactionaire

dystopie à la lionel shriver, geen bukowski-achtig gezuip, maar een normale, constructieve vooruitgangsgezindheid.

dit wordt een pleidooi tegen de heilzame bijdrage van de kunst aan de oplossing van sociale en wetenschappelijke problemen. en misschien zelfs een pleidooi tegen constructieve vooruitgangsgezindheid. al vanaf mijn studietijd ben ik geïnteresseerd in daderschap van kunst, de goedheid en slechtheid ervan, het onverwachte effect ervan op de maatschappij. dat daderschap hangt samen met de zelfstandige positie van kunst: de mens tekent, zingt en danst nu eenmaal niet om er de werking van radioactiviteit mee te onderzoeken of om het sociale stelsel te redden, maar omdat dansen iets is wat de mens doet. als daarbij dingen ontploffen of normen worden overtreden, interesseert me dat zo hevig omdat ik in het algemeen, dus ook buiten de kunst, geïnteresseerd ben in normovertreding als kenmerk van een levende cultuur. overtreding als gist in de samenleving. dus wordt dit misschien niet alleen een pleidooi voor slechtheid in de kunst, maar ook voor slechtheid in het algemeen.

destructie

het is koketterie natuurlijk, mijn gebruik van het woord 'slecht'. deze lezing- dit lezinkje, zou erasmus zeggen zal niet het begin worden van een nationale, maatschappelijke wending naar zonde en misdaad, en het is misschien kinderachtig om te suggereren van wel.

in feite gaat het me niet om het slechte, maar om problematisering van het goede. de laatste jaren

slaan samenlevingen opeens allemaal de goede richting in; het blinde geloof heeft postgevat dat je met digitale technieken kunt vaststellen welke kant het op moet met de mensheid. daar maak ik me al lange tijd zorgen over. wat zeg ik: ik wind me erover op. want een samenleving die niet langer ter discussie stelt wat goed is, die geen gesprek voert over fraude-opsporing en gezondheid, bijvoorbeeld, over de wenselijkheid ervan, de definitie ervan en wie die definitie opstelt, heeft het morele gesprek afgeschaft, en daarmee de moraal. en een cultuur die geen morele vragen stelt, is af.

vandaar dat ik besloot bij deze gelegenheid nou eens kritisch naar het goede te kijken. en aangezien goedheid begripsmatig niet kan bestaan zonder haar tegenhanger, het kwade of het slechte, wilde ik me ook daar serieus op storten. en nog maar net had ik dat plan opgevat en de titel van deze lezing - slechte kunst - opgeschreven, of ik bevond me bij de uitreiking van de prestigieuze podiumprijzen van het gieskes-strijbis fonds, waarvoor naomi velissariou was genomineerd met haar post-dystopische theatertrilogie permanent destruction. uit pure bewondering bekeek ik online daarna zoveel mogelijk van haar werk. de nummers long live hate ('long live hate, rebel/ion and death') en rape me til/ i come (waarvan ik overigens alleen de teaser kon vinden).

'feministisch terrorisme' dook ergens op als code-woord voor velissariou's werk. koketterie natuurlijk. net als de dichtregel 'want to fuck you til/ you die'. spel, zou huizinga misschien zeggen. en al die prijzen en nominaties, de regieprijs bij het nederlands theater festival, de charlotte köhler prijs en nu de gieskes-strijbis nominatie: allemaal niet veel anders

dan beschaafde inkapseling van woede en terreur. jawel, het is de vlaamse naomi velissariou ernst met het doordenken van misogynie en feministisch extremisme, met haar bestudering van zelfhaat, vrouwen- en mannenhaat, maar tegelijk zijn de voorstellingen dansbaar en 'speels'. jawel, het gaat over de dood, zegt velissariou. 'maar het concert is niettemin ook zeer vrolijk en energetisch. dus kom zeker! '

het was aangenaam ingewikkeld, en ik moest erom lachen, ook om het enthousiasme van de kunstfondsen en theaters en het feit dat ik zelf de leuze 'long live hate' in de huizingalezing zou opnemen en daarmee doodslaan tot borrelpraat. maar tegelijkertijd snapte ik dat de oproep tot haat juist betekenis kreeg door deze beschaafde context. er zijn plekken in de samenleving waar het oproepen tot geweld en rebellie niet nodig is; daar lopen die dingen vanzelf. permanente destructie is alleen nuttig in een omgeving waarin mensen oprecht geloven groepsgewijs op de goede weg te zijn naar dialoog en vrede - alleen zulke brave burgers kunnen wel een duwtje gebruiken opdat ze zich op deze goede weg even lelijk verstappen.

koketterie, dus, mijn oproep tot slechtheid en slechte kunst? jawel, maar ik hield vast aan mijn plannen en ik besloot te beginnen bij het onproblematisch goede.

onbuigzame moraal

ik ben al oud genoeg om te pochen dat vroeger alles slechter was. vroeger! toen konden kinderen nog spijbelen zonder dat hun ouders erachter kwamen. je kon hout stoken zonder te weten dat je burens eraan doodgingen. er was de genade van de onwetendheid. nu leven we in een technocratisch panopticum en lijken we minutieus te weten wat goed is voor ons

en voor de samenleving. er zit niets anders op dan ons ernaar te gedragen. weten we echt wat goed voor ons is? we denken het. een zwitserse kennis van me werd in zürich bij een bushalte door een oude dame gebiedend toegesproken. 'wissen sie wie alt ich bin?' 'nein. ' 'vier-und-neun-zig ! ! ! und wissen sie wie ich sa alt geworden bin?' 'nein.' 'o-li-ven-öl!!!' door de opkomst van het meten is in hoog tempo oncontroversieel geworden hoe de wereld werkt en wat ons doel is. veiligheid, gezondheid, wetsgetrouwheid, welvaart, een lang leven: we kunnen het allemaal meten, we kunnen de gegevens analyseren en vervolgens de situatie optimaliseren zonder daarover nog normatieve discussies te voeren.

'neem een armoedemeting door de overheid,' schrijft psycholoog trudy dehue. uit zo'n meting rolt een percentage of een getal dat al snel wordt aangezien voor een feit dat onwrikbaar vaststaat. je meet armoede en besluit vervolgens die te gaan bestrijden, omdat je nu precies weet hoe het zit. maar feiten zijn geen weergaven van de werkelijkheid, ze zijn gebaseerd op redeneringen, zegt dehue onder verwijzing naar popper. 'mensen vergeten dat aan armoedemeting een definitie van armoede voorafgaat.' je zult eerst de normatieve, morele vraag moeten beantwoorden wat en wie je als arm beschouwt, voordat je überhaupt kunt gaan meten.

hetzelfde geldt voor gezondheid. veiligheid. gelijkheid. 'equality of what?' vraagt amartya sen in zijn befaamde, gelijknamige tanner lectures. ja, we willen gelijkheid, maar gelijkheid van wat? van inkomen, rechten, mogelijkheden? rondom zulke begrippen bestaan definitieproblemen; en die kun je alleen

oplossen door terug te keren naar de vraag wat individuele mensen nou eigenlijk van hun leven verwachten. wat wil je, wat wens je? en, lukt dat een beetje?

als ik de laatste tien jaar gefascineerd ben geraakt door de neiging van de mensheid zoveel mogelijk data te verzamelen, dan is het vooral daarom: vanwege de wetenschappelijke naïviteit ervan. het verzamelen gaat volledig voorbij aan de wezenlijk morele onderlaag van begrippen als armoede, veiligheid, gezondheid. spreek je bestuurders, dan merk je dat ze het nogal wies vinden wat gezondheid is, ze hebben de definitie ervan in hun handtas of hun broekzak en die is niet vatbaar voor enige discussie. het verzamelen van gegevens leidt in deze visie automatisch tot verbetering van de situatie - zonder dat iemand zich afvraagt wat gegevens nou eigenlijk zijn en welke data je nodig hebt voor de dingen die je wilt.

the new york times had twee jaar geleden een gesprek met een manager van het databedrijf groundtruth dat me vooral is bijgebleven vanwege die naam groundtruth en de suggestie daarachter. het bedrijf verzamelt locatiegegevens, het houdt bij waar je verblijft en wat je daar zoal doet. volgens de manager kunnen ze er zo achter komen wat je wezenlijk wilt. 'op basis van de plekken waar ze zijn geweest en waar ze naartoe gaan, proberen we te begrijpen wie mensen zijn,' zei ze. 'om zo te beïnvloeden wat ze hierna gaan doen. stel, je kijkt online steevast naar gezonde salades, maar offline wandel je naar de snackbar voor friet, dan doorziet groundtruth dat. het bedrijf kent je échte preferentie en stuurt je buiten je medeweten de goede richting op. bij deze claim gaat een heleboel tegelijkertijd mis.

groundtruth gaat voorbij aan de lastige discussie rondom het begrip preferentie: blijken je voorkeuren uit wat je daadwerkelijk doet of schuilen ze in je innerlijke afwegingen?" en hoe weet groundtruth wat goed is en waar?

stel, je kijkt online naar stedentrips, maar je fietst ieder weekend naar het bos: wat doet groundtruth dan? je kijkt online naar mogelijkheden voor abortus, maar je gaat offline babysokjes kopen. je leest over toetreding tot het kalifaat of vrijwilligerswerk op lesbos, maar je accepteert een uitdagende baan bij de nederlandse bank. het bedrijf komt met een snelle oplossing door zulke ingewikkeldheden simpelweg te ontkennen en te suggereren te weten wat 'waar' is. sterker nog, door je in de richting van je ware voorkeuren te manipuleren.

er moet een morele overtuiging, een idee over het goede leven, achter de software van groundtruth zitten, maar bedrijven bespreken of onthullen hun morele voorkeuren zelden. er is geen discussie over beslissingen, geen morele, normatieve of politieke beradslaging over de juiste richting in het leven.

en deze vraag - wat is de juiste richting in het leven - is toch een paar duizend jaar lang de belangrijkste maatschappelijke discussie geweest. moeten we geloven dat groundtruth de vraag eindelijk heeft beantwoord? dat we eruit zijn?

'we hebben kunstenaars nodig'

en dit is nog maar één voorbeeld van een organisatie die pretendeert de grote mysteries van het menselijk gedrag te hebben opgelost. ik zou bijna een hele verhandeling beginnen over platforms en opsporingsinstanties die claimen te weten hoe het zit en in één moeite door claimen te weten hoe het moet. ze sturen ons van bovenaf in de goede richting en voor je

het weet zijn we in het paradijs. het kwaad verdwijnt. we worden allemaal heiligen.

maar ik moet niet te veel overhoop halen, het punt is wel duidelijk, en we zouden het hebben over de kunst; daarvan wordt immers verwacht dat die met dezelfde vanzelfsprekendheid de goede kant op gaat. u kunt zich nog herinneren dat ik het had over la loie fuller en haar lichtgevende verf en dus komen we nu als vanzelf terecht bij daan roosegaarde en zijn lichtgevende verf; hij gebruikt die voor fietspaden, zoals hij smog gebruikt om er juwelen van te maken. de smog free tower die hij in rotterdam en beijing neerzette, is een van zijn iconische werken, lees ik op zijn website, het is de grootste outdoor-installatie die fijnstof uit de lucht haalt.

het is vervolgens verhelderend te bekijken wat het verschil is tussen de kunstenaars fuller en roosegaarde. beide delen uitvindingen en technologieën met wetenschappers, maar fuller maakt kunst; de claim van roosegaarde gaat verder: hij maakt kunst en redt tegelijk de planeet.

loie fuller maakte radium dances, daan roosegaarde maakt een sustainable dance floor en lost zo een milieuprobleem op. loie fuller maakte lichtgevende verf voor de dans, daan roosegaarde wil met zijn lichtgevende verf de snelwegen energiezuiniger maken. fuller leeft voort als beeldmerk van de jugendstil, roosegaarde heeft de etico/ethical award gekregen, een prijs die wordt toegekend aan degenen 'who work to benefit humankind by pushing ethica/ practice' - wat dat ook moge betekenen.

de lichtkunstenaar van nu slaat de weg in naar het paradijs en stuurt ons van de weeromstuit dezelfde weg op. 'interactieve lichtkunstwerken dragen in

steeds meer gemeentes bij aan een gevoel van veiligheid op straat,' schrijft een kunstcriticus die in 2015 in eindhoven een lichtfestival bezoekt met werk van roosegaarde en anderen.

wanneer de adviseur licht en cultuur van eindhoven voorspelt dat de openbare ruimte in het jaar 2030 digitaal gekoloniseerd zal zijn, een verleidelijk 'all inclusive' gebied waar niemand zich nog aan sturing door data kan onttrekken, schrijft de criticus dat lichtkunst bij het onderzoeken van deze onafwendbare toekomst een verkennende rol speelt. lichtkunst kan de veiligheidsbeleving verbeteren, het verkeer regelen, de kooplust bevorderen ... 'we hebben kunstenaars nodig om de mogelijkheden van smart lighting vorm te geven. het verschil tussen deze nieuwe lichtkunst en die van la loie fuller is niet zomaar een verschil tussen vrije kunst en toegepaste kunst. het is een omslag naar nudging, het stimuleren van gewenst gedrag. de uitroep 'we hebben kunstenaars nodig' is geen uitnodiging aan designers om zich te melden voor een opdracht, nee, het betekent dat kunst moet helpen het gedrag van het publiek te beïnvloeden en te sturen in het all inclusieve gebied van de openbare ruimte.

en kennelijk komt het dan vanzelf goed, want kennelijk weten kunstenaars collectieven eensgezind precies waar het heen moet met de mensheid en de planeet. kunstenaars stellen altijd het collectieve belang boven het individuele, zegt de managing director van de academy of music and performing arts van fontys hogeschool voor de kunsten aan het begin van de coronacrisis. 'zij zijn veerkrachtig, creatief wendbaar, maatschappelijk geëngageerd en altijd bezig met reflectie en verbinding. het is deze kunstenaarsmindset

die we nu, in tijden van economisering en afstand, vooral nodig hebben."

terwijl ik nog bezig ben deze woorden tot me te laten doordringen, valt de krant ouderwets op de deurmat; als ik hem opensla, zie ik daan roosegaarde in gesprek over maatschappelijke verandering. 'ik denk echt dat de kunstenaar daar meer dan ooit een rol in kan gaan spelen,' zegt hij. we weten niet precies hoe de toekomst eruitziet, 'maar we weten wel ongeveer waarheen we gaan.

-weten en willen

-maar weten we dat echt? weten we wat goed is, wat onze ware preferentie is? onze ware collectieve preferentie? of willen we juist elk een andere kant op gaan, de een naar links, de ander naar rechts, de een naar het oosten, de ander naar het westen, en is nog helemaal niet duidelijk wie deze strijd ooit gaat winnen?

omdat ik zoals gezegd mijn bedenkingen heb bij de bewering dat we eruit zijn, en omdat ik een voorstander ben van onenigheid over moraal, heb ik de afgelopen jaren ijverig geleurd met een tijdschriftartikel uit 1947 van de Amerikaanse schrijver lionel trilling. die dringt aan op een maatschappelijk gesprek over waarden en hij beweert dat je die het best kunt voeren via de roman. niet omdat de romanschrijver de juiste richting bepaalt, voeg ik er voor de zekerheid zelf maar aan toe, integendeel. misschien is de romanschrijver een schurk en zijn al haar personages ook schurken. misschien is het verhaal pervers en zal het 'een klassieker worden in psychiatrische kringen'.

maar de roman, zegt lionel trilling, biedt aan de lezers bij uitstek de kans met elkaar te bespreken welk gedrag ze aanbevelenswaardig vinden. dat we inmiddels nauwelijks nog fictie lezen, is omdat we onze geest hebben afgesloten voor deze interesse in normativiteit; en omdat we niet graag naar onszelf kijken.

we zijn alleen nog bereid morele kwesties te bestuderen, zegt trilling in 1947, wanneer ze zijn opgelost in wetenschap. als we het onderwerp psychologie of sociologie noemen. dat wil zeggen, schrijft hij, dat we alleen over moraal kunnen spreken en denken zonder vreugde, zonder vitaliteit en zonder verwijzingen naar ons persoonlijk gedrag. ons eigen leven, onze eigen keuzes zijn niet relevant voor het debat. moraal is een abstracte en klinische interesse van de wetenschap geworden.

dat ik zo gretig met deze tekst zwaai, is omdat het softwaretijdperk nog een stap verder gaat. de groundtruthbenadering gaat ervan uit dat je gedrag kunt beschrijven op basis van waarnemingen, zonder rekening te houden met de vreugde en bezieling van mensen, maar ook zonder inzichten uit de psychologie of sociologie toe te passen. zoekmachines gebruiken statistische analyses, geen psychologische anamnese, wanneer ze aanbevelingen doen en je suggereren iets te kopen of te bekijken. de normatieve keuzes, die ze wel degelijk maken, blijven impliciet, ze zijn geen onderwerp van discussie. en deze pretentie, dat je kunt weten zonder te willen, doet het goed in onze cultuur, die een diep wantrouwen koestert jegens het willen.

niet dat ik iets wil afdoen aan het belang van weten - 'het heeft wel iets voor, wat te weten, wanneer men schrijft', zegt huizinga in 1927 in zijn boek over de

schilder jan veth. en dat is waar. het heeft in het algemeen wel iets voor, wat te weten.

maar hoe langer ik me ermee bezighoud, hoe meer ik ervan doordrongen ben dat weten wordt vooraf gegaan door willen. je weet dingen, omdat je ze wilt weten; je meet armoede, omdat je ertegen wilt optreden. je weet andere dingen niet, omdat je ze niet onder ogen wilt zien. groundtruth claimt dat je de waarheid over menselijk gedrag kunt kennen door lukraak te beginnen met tellen, maar dat kan niet: het begint allemaal met beslissingen en keuzes.

huizinga is in 1938 in homo ludens zelf ook terughoudender geworden over weten. zijn gebrek aan kennis is inmiddels te groot om nog weg te werken. en toch, zegt hij, zit er niets anders op dan te schrijven. 'het is nu eenmaal het lot van hem, die cultuurproblemen behandelen wil, zich telkens te moeten wagen op velerlei gebied, dat hij niet genoegzaam beheerscht.'

je schrijft omdat je cultuurproblemen behandelen wilt; omdat je normatieve ideeën hebt over de toekomst die je aan anderen wilt voorleggen. een kleine eeuw na huizinga is het voor de essayist, de schrijver - het schrijvertje, zou erasmus zeggen - helemaal onmogelijk geworden nog iets te weten over de onderwerpen die hij bespreekt. ik besef maar al te goed dat alle aanwezige geleerden vandaag bij het aanhoren van deze lezing onophoudelijk het zeergeleerde hoofd schudden. maar, nou ja, goddorie, huizinga heeft gelijk, af en toe moet iemand iets zeggen.

-vitaliteit

-vitaliteit interesseert me en dan vooral het verdwijnen ervan uit de intellectuele cultuur en het bestuur.

ongetwijfeld zijn er voor mijn interesse persoonlijke redenen en autobiografische motieven aan te wijzen - vitaliteit is een steeds terugkerend thema in mijn mentale repertoire. maar toch ben ik beslist niet de enige die achter een schrijftafel gaat zitten om erover na te denken.

dit jaar krijg ik opmerkelijk vaak post van psychiaters die schrijven dat er te weinig aandacht bestaat voor psychische complexiteit. onze cultuur is gericht geraakt op controle en op simplificerende beschrijvingen van menselijk gedrag, zeggen ze. aangestoken door deze berichten begin ik te lezen en al gauw verdiep ik me in het werk van de britse psychoanalyticus adam phillips, al net zozeer voorstander van vreugde en levendigheid als lionel trilling. in zijn werk duikt meteen de verhouding tussen willen en weten weer op.

psychoanalyse, zegt phillips, moet twee onderling samenhangende dingen tegelijkertijd voor elkaar zien te krijgen. je helpen je gretigheid te hervinden. en je van je zelfkennis genezen. 'it should be about the recovery of appetite, and the need not to know yourself. 'wie in analyse gaat, moet af van de wens zichzelf op een coherente manier te leren kennen. 'je kunt je animo alleen maar hervinden als je jezelf kunt toestaan onbekend te zijn voor jezelf.'

het hervinden van animo, gretigheid, levenslust is geen gemakkelijke opdracht, begrijp ik van phillips, want sterke gevoelens zijn bedreigend: je kunt als mens maar een beperkte hoeveelheid vitaliteit aan. bovendien kan gretigheid uitdraaien op frustratie, wat ook al niet bijdraagt aan een rustig bestaan. vandaar dat de moderne cultuur op zoek gaat naar manieren om zowel de gretigheid te beteugelen als de

frustratie te voorkomen. en laat nu zelfkennis of gedragskennis precies één van de methodes zijn tot het temperen van vitaliteit.

overvoer mensen met wetenswaardigheden over zichzelf, claim ze beter te kennen dan hun geliefde ze kent, zeg te weten wat ze willen en begeren, bied het ze aan voordat ze erom hebben gevraagd- en je onthoudt hun de gelegenheid zich serieus af te vragen wat in hun bestaan ontbreekt, wat ze fijn zouden vinden, wat hun plezier geeft. een moeder die haar kind overvoert, zegt phillips, doet dat om te zorgen dat het kind geen appetite meer heeft, geen zin in eten en dus ook geen tekort aan eten. met als gevolg dat het kind alle lust verliest.

kijk nu eens naar de buitensporige hoeveelheden gegevens die worden verzameld over het gedrag van schoolkinderen. ik zei het al: tot voor kort wisten ouders niet precies hoe het op school met hun kind ging. nu ze het wel weten, hebben ze geen keus meer: ze moeten erop reageren, leraren moeten ingrijpen, leerlingen moeten gehoorzamen aan de officiële inzichten in hun bestaan. leerlingvolgsystemen, gepersonaliseerd onderwijs en software voor het voorspellen van studiesucces overvoeren alle betrokkenen met zelfkennis en kennis. ze zorgen ervoor dat kinderen en opvoeders zelf niets meer te willen hebben.

deze zomer hoorde ik dat ouders van het schoolgaande kind tegenwoordig het bevel krijgen een verklaring van google te ondertekenen, zodat google hun hele kind kan downloaden. ik sta gelukkig buiten dit schoolsysteem, maar velen van u niet, u krijgt die verklaring voorgelegd, en u tekent dat allemaal? bent u collectief knettergek geworden?

-pas op, met deze neiging naar vitaliteit komen we langzaamaan in de buurt van de slechtheid en de kunst. ik kan hier op de schouders van een voorganger gaan staan, want in 1992 heeft eddy de jongh in zijn huizinga-lezing al gesproken over de traditionele bewering dat kunst een beter mens van je maakt en hij liet daar terecht weinig van heel. deugdzamer word je niet van kunst, je wordt niet zuiverder van kandinsky; je groeit als mens niet in moreel opzicht door een tijdje naar het vet en vilt van joseph beuys te staren. goede kunstenaars hadden niet altijd goede inborsten, schrijft de jongh; bovendien verheft kunst de beschouwers niet en ze verandert hen evenmin van karakter. en daarmee heeft hij nu, dertig jaar later, ongetwijfeld nog steeds gelijk. deugdzaam zijn kunstenaars nog steeds niet vanzelf; ze vallen, bijvoorbeeld, hun modellen seksueel lastig zodat hun werk 'revisited or recontextualized' moet worden. de zedelijke invloed van hun werk wordt nog steeds in twijfel getrokken. 'een naakte dame aan de museummuur anno 2020, wil je dat? 'kunstenaars zijn niet blind op hun kunstenaarsmindset te vertrouwen. maar er is in die dertig jaar wel iets anders veranderd: het begrip 'slecht' heeft een nieuwe betekenis gekregen. dan bedoel ik niet dat met de tijden ook de zeden veranderd zijn, want dat doen ze altijd wel. ik bedoel het meer meta-ethisch. het ethische denken, de manier waarop de samenleving omgaat met morele vragen, is door dataficering veranderd. zoals gezegd beantwoorden we de vraag over de aanbevelenswaardigheid van gedrag niet langer tijdens een geanimeerde leesclubavond, en zelfs niet meer in de

werkkamers van de universiteit, we beoefenen ethiek aan de hand van gegevens.

stel, je tekent die verklaring van google en je kind wordt gedownload: het valt dan in een grote ketel met gedragsgegevens - en daaruit wordt vervolgens een gedragsnorm gedestilleerd. uit statistische analyse van de gegevens blijkt welk gedrag gebruikelijk is en derhalve normaal. stel, je kind blijkt van die statistische norm af te wijken: dat wordt in deze context al snel als problematisch gezien. wat ongebruikelijk is, is immers niet normaal, en wat niet normaal is, geeft aanleiding tot optreden en correctie. baby's van vier weken oud in mijn omgeving worden langs de meetlat van de statistiek gelegd en krijgen oefeningen om hun prestaties te corrigeren.

de stap van 'ongewoon' naar 'slecht' - van 'is' naar 'ought', zou hume zeggen, van het beschrijvende naar het normatieve is in dit denken gauw gemaakt. een afwijking van een statistische norm is op zich niet moreel slecht, het wordt pas slecht als je uit angst en onzekerheid besluit dat zulk afwijken van de norm onwenselijk is, dat het misschien zelfs moreel verwerpelijk is, dat het indruist tegen de richting waarin we als mensheid gaan. daarmee wordt afwijkend gedrag voor overheden al snel aanleiding tot strafrechtelijk onderzoek.

veel lijkt er niet tegen te doen. omdat we claimen te weten wat veiligheid en gezondheid betekenen en hoe we daar moeten komen, wordt op ons toegezien door krachten die altijd gelijk hebben, omdat niemand de onderliggende overtuigingen en keuzes betwist.

en zo belandde ik dus op die avond met de kunstprijzen van het gieskes-strijbis fonds, waarover ik het al

eerder had. ik was wanhopig op zoek naar gretigheid, indociliteit, slechtheid, naar stennis en geweld desnoods. ik heb langzaam genoeg van statistiek en surveillance - onderwerpen waarin ik tot mijn spijt verzeild ben geraakt, en ik verwachtte op die avond vol kunst eindelijk weer iets abnormaals te beleven. sterker nog, ik wist zeker dat ik er iets abnormaals zou vinden, want choreografe katja heitmann was genomineerd en kreeg aan het eind van de avond de grote prijs ook inderdaad toegekend. van haar wist ik dat ze volop bezig is met verdachte bewegingen en afwijkingen van de norm. waarop ik verder nog hoopte? ik weet niet. tumult? het wordt de komende tijd natuurlijk alleen nog maar erger met die dwingende gedragsnormen en de nieuwe, modieuze rol van de kunstenaar als goody two-shoes. een beetje geweld, wat humeurigheid en onbetamelijkheid kan geen kwaad. pardon, ik draaf door.

-lof der slechtheid

-de slechtheid van choreografe en danseres katja heitmann moeten we niet zoeken in haar karakter, of in het zedenverwilderende effect van haar kunst. haar kunst is slecht omdat die ingaat tegen de gedachte dat gehoorzaamheid aan de bestaande norm goed is. het begon ermee dat de choreografe zelf op straat een verdachte beweging maakte. op een dag realiseerde ze zich tijdens een wandeling dat ze thuis iets had laten liggen, ze draaide zich om en werd vervolgens staande gehouden door een politieagent in burger. hij vertelde haar dat een nieuw veiligheidssysteem in de stad werd getest en dat het systeem haar draai afwijkend had gevonden en dus verdacht. voor

heitmann aanleiding om zich in verdachte bewegingen te verdiepen; inmiddels heeft ze een dansend museum opgericht, museum motus mori, waarin unieke bewegingen worden gearhiveerd voordat ze helemaal verboden raken en uit het straatbeeld verdwijnen.

dat het veiligheidssysteem van de politie de stap zette van 'afwijkend' naar 'verdacht' -van 'is 'naar 'ought' - is absoluut niet vanzelfsprekend. de beweging van heitmann was statistisch afwijkend, maar dat betekent op zich niets. ergens in de krochten van de staat moet zijn besloten dat zo'n afwijking van de norm niet goed is, dat het leidt tot verwerpelijke daden, en dat er een politieagent aan te pas moet komen.

de bewegingen die katja heitmann nu verzamelt in haar museum, zijn daarmee slechte bewegingen geworden, en het was mooi meegenomen dat ik op de avond met de kunstprijzen ook nog eens stuitte op naomi velissariou en de oproep tot haat en rebellie van de punk, deze m 'enfoutistes van de kunst. ik viel met mijn neus in de boter, zou je kunnen zeggen. goddank blijken kunstenaars het collectieve belang dus niet altijd boven het individuele belang te plaatsen; en waarom zouden ze ook, het collectieve boven het individuele stellen, de groep boven de eenling? soms, en dat is een oud, eerbiedwaardig ethisch inzicht, moet je tegen de collectieve eensgezindheid rondom collectieve belangen ingaan, om te merken dat het slechte bij nader inzien toch beter is dan het goede.

in deze conformistische tijden, nu 'goed' wordt gedefinieerd als 'statistisch normaal', heb je het slechte des te harder nodig om te voorkomen dat de band

waarbinnen gedrag acceptabel is steeds smaller wordt, de norm steeds beperkender.

wil je de moraal en de wet levend houden, dan heb je slechte gedachten nodig, slechte bewegingen, slechte boeken. kunst die niet dienstbaar is aan wat veilig is en goed en gezond.

natuurlijk beseft de beweging die denkt dat we kunstenaars nodig hebben ook wel dat niet iedere kunstenaar vanzelf de goede kant op marcheert. de kunstcriticus die het festival voor lichtkunst in eindhoven bezocht, opperde terecht dat zulke kunst ook kan worden ingezet voor een 'andere agenda', 'andere doelen', en dat de kunstenaar een pact zou kunnen sluiten met de duivel. de artistiek leider van het festival erkende dat je moest uitkijken voor misbruik van de poëzie van het licht. 'de uitdaging ligt in het vinden en ontwerpen van mooie en betekenisvolle toepassingen.' en dan de slechte toepassingen laten liggen natuurlijk.

maar het eeuwige probleem van de mensheid is nou juist dat er geen simpel onderscheid valt te maken tussen een goede en slechte agenda: de opvattingen daarover veranderen voortdurend. het is de agenda zelf die steeds weer opnieuw ter discussie moet staan. is het goed of slecht met je kunst de kooplust te bevorderen? is het goed of slecht de toeschouwers te manipuleren om de veiligheid te dienen? welke veiligheid, wiens veiligheid, wiens surveillance? maakt lichtkunst de weg vrij voor meer autonomie of voor meer onderdrukking? definieer veiligheid, definieer betekenisvol. definieer goed.

-open einde

-de deadline van deze lezing naderde en alweer viel er een krant het huis binnen. in de volkskrant verklaarde een millennial waarom haar generatiegenoten geen romans meer lezen en 'het boek niet meer beschouwen als bron van vermaak, maar bovenal als middel tot een doel': ze zijn gefixeerd geraakt op het optimaliseren van tijd. ze willen zo snel mogelijk tot de kern komen.

eén van haar studiegenoten sleepte jarenlang een wereldgeschiedenis met zich mee, die hij weliswaar ook niet las, maar schuld bewust ooit nog hoopte te lezen. 'we willen niet stukje bij beetje mens worden, we willen de geschiedenis van de mensheid in één keer kunnen kopen.' ik knikte instemmend. jawel, willen en weten, vatte ik handzaam samen. de deskundigen hadden er al voor gewaarschuwd. de voorkeur voor gegevens en controle tast onze vitaliteit aan. willen we opnieuw in het vizier krijgen waaraan we plezier beleven, en wat we daarvan vinden, dan moeten we met elkaar over romans praten, zegt lionel trilling. we moeten, zegt adam phillips onder verwijzing naar oscar wilde, het immorele opzoeken, onderzoeken, en nagaan wat we daarbij denken en voelen. 'en daarbij verschijnt kunst op het toneel. we hebben geen kunstenaars nodig; we hebben kunst nodig. we hebben althans geen kunstenaars nodig om ze de onbuigzame moraal van deze eeuw te laten uitdragen en ons de weg naar het heil op te sturen. we hebben kunst nodig. een plek waar de kunstbehouwer, de lezer, de luisteraar, in het leven duikt en erin rondspettert. kunst beleven is een actieve functie van de mens, verhalen vertellen en beluisteren, schilderen, meezingen en fluiten is wat we doen, we besteden er onze tijd en dus natuurlijk ook ons geld aan, zoveel mogelijk

tijd, zoveel mogelijk geld, al het geld van de wereld, daar hoeven we geen excuus of hoe heet zo iets, validatie, voor te verzinnen.

je kunt je afvragen waarom de kunstwereld zelf voeding geeft aan de moderne voorkeur voor optimalisering en conformering. het is tot daaraan toe dat anderen over kunst en letteren spreken als een creatieve industrie. maar waarom zouden kunstenaars en kunstliefhebbers deze naargeestige manier van spreken, of hoe heet het, dit narratief overnemen? ik vrees dat het antwoord op die vraag inderdaad validatie is. aansluiten bij de krachten die de wereld domineren.

het is crisis en in crisistijd kunnen kunstenaars van armoede suggereren dat ze weten hoe ze de wereld moeten redden; dat hun kunstzinnigheid hen in staat stelt biogassen te maken uit oud brood. 'we moeten naar de kunstenaars luisteren, we hebben ze nog nooit zo hard nodig gehad als nu,' zegt de curator van documenta xiii in kassel." om de kunst heen weeft zich een netwerk van liefhebbers met zakelijke belangen. 'kunstenaars en culturele instellingen creëren waarde en berenschot helpt ze daarbij', staat te lezen op de site van organisatiebureau berenschot. 'wilt u meer waarde creëren met kunst en cultuur? neem dan contact met ons op voor een vrijblijvend kennismakingsgesprek.'

hou op met valideren, zou ik zeggen. op de lange duur is het narratief van validatie niet gunstig voor de kunst en niet voor de mens. kunst is niet dienstbaar aan de economie, economie is dienstbaar aan de kunst. het zou niet nodig moeten zijn uit te leggen waarom luisteraars naar muziek luisteren of kijkers naar de film gaan. je koopt een bioscoopkaartje omdat je leeft, denkt en voelt, niet omdat het bezoeken

van de bioscoop goed is voor je huishoudportemonnee. je luistert niet naar muziek om waarde te creëren met berenschot. je wordt er ook geen beter mens van. je wordt zelfs geen beter mens van ethiek. lezen en luisteren komen tegemoet aan een meta-ethische nieuwsgierigheid van de mens. wat trekt ons aan in de goedheid en slechtheid van anderen? waarom zijn we het oneens over de norm? wat winnen we en verliezen we als we ons eraan houden? welk perspectief is er voorbij het maatschappelijke, daar waar ongedroomde inzichten mogelijk zijn? het recht op deze nieuwsgierigheid moet je actief op-eisen, weet ik uit ervaring. het eerste boek dat ik als kind zelfstandig in de stad ging kopen, in boekhandel broese in utrecht, werd me door de boekverkoopster meteen afgeraden. ik legde de roman de kop van jut van johan fabricius op de toonbank en ze vroeg me of ik wel zeker wist dat ik het wilde lezen. 'het is niet erg geschikt voor je,' zei ze. en dat woord, 'geschikt', bleef me voorgoed bij.

haar uitspraak kwam erop neer, besepte ik later, dat ik zelf niet geschikt was, te klein, te onschuldig, voor een boek over moord en terloopse seks. maar de kwesties interesseerden me, dus ik zei dat ik het boek wel degelijk wilde hebben, ik nam het mee naar huis, en ik las niet om een betere burger te worden, ik las omdat ik nieuwsgierig was naar het leven, naar de binnenkant ervan, het tere, onuitgesprokene dat tussen de anderen in hangt en waarvan je niets merkt als je geen fictie leest. het ongeordende dat door mensen heen raast en dat ze soms het ene en soms het andere pad laat kiezen, onverwacht en niet altijd verklaarbaar. er is een soort eetlust nodig, happigheid, drift, om fictie te lezen; je moet schandelijke dingen kunnen lezen, je moet schandelijke dingen

kunnen denken. dat is nodig. geweld is nodig. permanente destructie is nodig.

voor een laatste keer keek ik naar de titel van mijn lezing en opeens kwam de aansporing in mijn herinnering die een vriendin van me ooit van haar psychotherapeut kreeg: 'het tuinhek staat open!' en, nou ja, alles bij elkaar opgeteld bleek dat het enige te zijn wat ik vandaag tegen u wilde zeggen.

'het tuinhek staat open!'

hans andreus

-liggen in de zon

-ik hoor het licht het zonlicht pizzicato
de warmte spreekt weer tegen mijn gezicht
ik lig weer dat gaat zo maar niet dat gaat zo
ik lig weer monomaan weer monodwaas van licht.
ik lig languit lig in mijn huid te zingen
lig zacht te zingen antwoord op het licht
lig dwaas zo dwaas niet buiten mensen dingen
te zingen van het licht dat om en op mij ligt.
ik lig hier duidelijk zeer zuidelijk lig zonder
te weten hoe of wat ik lig alleen maar stil
ik weet alleen het licht van wonder boven wonder
ik weet alleen maar alles wat ik weten wil.

verantwoording

ligt bij:

de open kunstenaarsvereniging

'de republiek'

(sinds 1992)

en

'de balie'

(sinds 1982)

inlichtingen:

<https://debalie.nl/>

<https://www.discordia.nl/>

<https://barreland.nl/>

<https://theatertroep.nl/>

<https://www.stan.be/>

<https://deroovers.be/>

[link](#) naar de uitzending van de videopname van deze aflevering op facebook

**REPUBLIEK
INDE BALIE
3 JANUARI
REPUBLIEK INDE BALIE 3 JANUARI**

deze keer met:

**matthias de koning, jochum veenstra, annette
kouwenhoven, jair stranders, maureen teeuwen, mi-
randa prein, jan joris lamers, emma remmelts, cas
enklaar, vincent vandenberg, margijn bosch, justin
van der veen. ea.**

correspondentie: riserv@gmail.com